

GETIJ- EN WATERMOLENS IN VLAANDEREN

door Dr A.Tutein Nolthenius

in Technisch Wetenschappelijk

Tijdschrift, 25jg, 1956, n12.

Getij- en Watermolens in Vlaanderen

door Dr. A. TUTEIN NOLTHENIUS †, Delft.

De auteur geeft, aan de hand van geschiedkundige documenten, een korte beschrijving van de in vroegere tijden in Vlaanderen werkende getij- en watermolens, die vooral gelegen waren langs de Schelde en te Brugge.

MOULINS A EAU ET A MARÉE EN FLANDRE.

Au moyen de documents historiques, l'auteur donne une courte description des moulins à eau et à marée tels qu'ils fonctionnaient autrefois en Flandre, surtout le long de l'Escaut et à Bruges.

TIDE AND WATER MILLS IN FLANDERS.

Historic documents enable the writer to outline tide and water mills as they worked in Flanders in former times, mostly found along the Scheldt and at Bruges.

GEZEITEN- UND WASSERMUEHLEN IN FLANDERN.

Fussend auf historischen Dokumenten beschreibt der Verfasser die in früheren Zeiten vor allem längs der Schelde und in Brügge betriebenen Gezeiten- und Wassermühlen.

Dr. A. TUTEIN
NOLTHENIUS †

Terwijl aan de windmolens meer en meer aandacht wordt besteed, worden de watermolens nog steeds stiefmoederlijk behandeld. Waarschijnlijk omdat de windmolens een veel grotere rol in het landschap speelt. Dat echter een aantal watermolens door het getij bewogen worden, is betrekkelijk weinig bekend en de literatuur over deze soort molens uiterst spaarzaam. Over getijmolens langs de Schelde schijnt nooit geschreven te zijn, ze worden alleen hier en daar terloops genoemd. Over die in Nederland publiceerde ik gegevens in het Tijdschrift van het Kon. Ned. Aardr. Gen. (juli 1954, p. 186-199, 15 fig. met literaturopgave). Tijdens het onderzoek hierover vond ik dat er in Antwerpen zeker meerdere geweest zijn en dat er nog één in Rupelmonde draait. Daar de watermolens van Vlaanderen voor zover ik weet, nooit beschreven werden, geef ik hier ook enige details van zulke molens. Sommige mogen getijmolen geweest zijn, maar we zullen zien dat het soms moeilijk is dit met zekerheid uit te maken. Het is zeer wel mogelijk, dat sommige molens alleen bij eb liepen en dan door de stroom van de rivier, dat er dus geen reservoir gevuld werd bij vloed, zoals anders meestal geschiedt. Ik zou deze soort molens ebmolens willen noemen.

De kracht van het getij — hoewel goedkoop — heeft toch te veel bezwaren om tegenwoordig nog met voordeel benut te worden. De onregelmatige werktijden, door het verschuiven van het tij, geven aanleiding tot moeilijkheden. Buitendien werkt de kracht maar intermitterend (al wordt hieraan verholpen door een systeem van twee bassins). Het verval is bovendien hier gering. In Duitsland heeft men het geprobeerd met de hydropulsator, uitgevonden door Abraham in 1911, een soort waterrad voor een klein verval. Bij Hansweert op Zuidbeveland zou in 1915 er een gebouwd worden, doch dit is niet doorgegaan.

Voor hun behulpzaamheid, soms door uitvoerige berichten, soms door het opmerkzaam maken op literatuur, dank ik ten eerste de volgende personen: M. Bovyn, L. De

Groot, C. K. Devyt, H. Nowé, R. A. Parmentier, de Kanunnik Fl. Prims, Brugggraaf Ph. Vilain XIV.

Hieronder volgt de beschrijving van de molens, de Schelde opwaarts gaande:

ANTWERPEN.

Het getij bedraagt hier een 4,5 m, zodat getijmolens wel verwacht werden.

1) *Potflite*. Volgens een charter van 1146 van Nikolaus, Bisschop van Kamerijk, had de abdij van S. Michiels 5 molens waaronder een bij Potfliet. In het Oorkondeboek van de St. Michielsabdij (nr. 15) staat bij 1155 "curtem Potflite cum duobus molendinis" = "twee molens bij de hoeve Potflite". Dit stroompje, thans Vuilbeek, kwam uit in de Scint (Schijn) op 3 km vanaf de Schelde. Dit zou de oudst bekende getijmolen ter wereld zijn. In 1167 waren er hier nog 2 (in bezit van Gelmarus, Ghewart en zijn broer Rembaldus), in 1179 maar één, in 1186 nog aanwezig. Een donatiebrief van Rauchingus en Bebelina spreekt van een watermolen ten behoeve van S. Willebrordus, verleend in 726; dit zou op deze molen kunnen slaan.

2) In 1281 bezat Arnold Beghaen een watermolen op de rui aan de Nova Platea (later Nustrate, Nieuwstraat), waar thans de toren van de S. Caroluskerk staat, op de Katelijnevest.

3) In de 14^e eeuw was er een stadswatermolen aan de S. Jansgracht; op een kaart van 1828 staat hier nog een molen aangegeven.

4) In de kronijk van Van Caukercke staat: "Dit jaer (1433) maelde voor de eerste reyse eenen watermuelen gestaen opt Clapdorp. Desen heeft gestaen op de brugge by het Hessenhuys dewelcke van outs heet de Watermuelenbrugge." Op een kaart van 1565 (Boloriensis, Mus. Plantijn) staat een watermolen bij het *Hessenhuis* — met

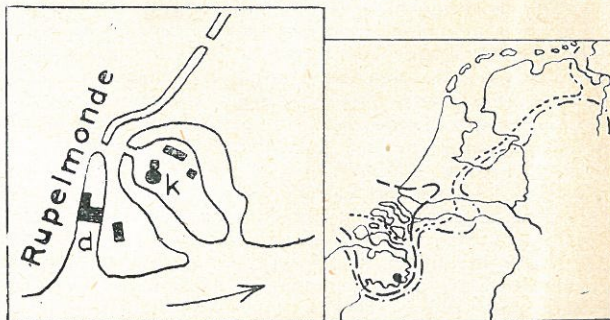
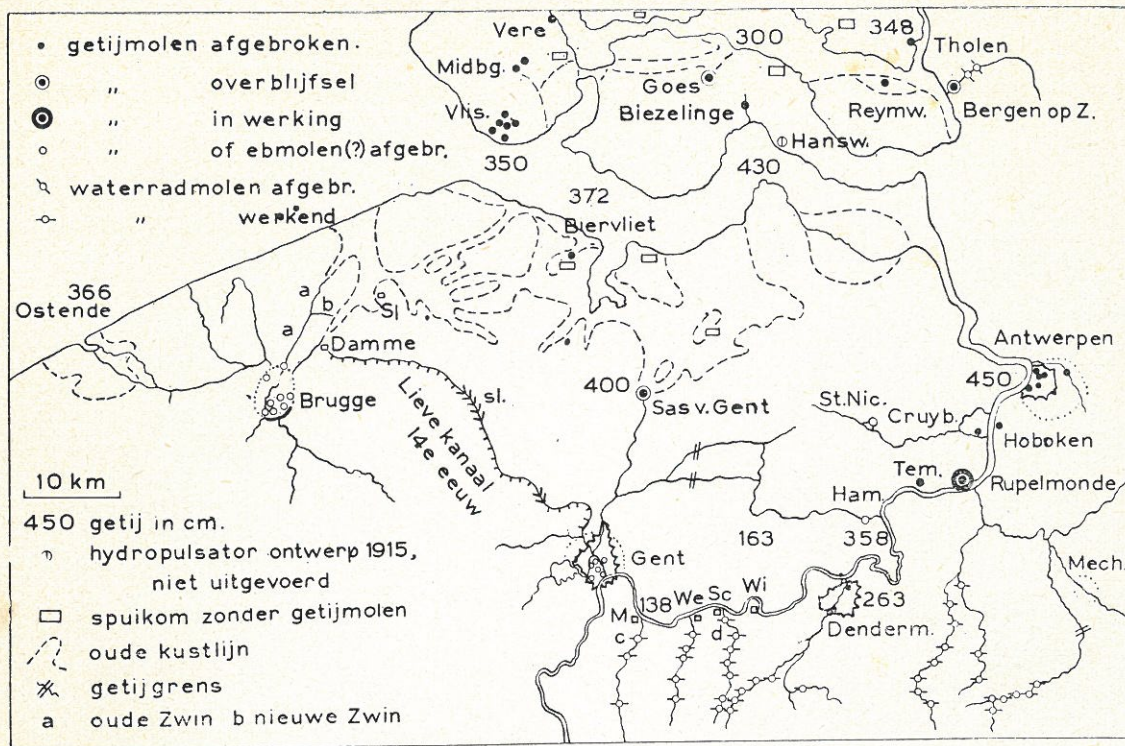

Fig. 1b. Op het kaartje van Rupelmonde: in de hoek: d = getijmolen, k = kasteelruïne. Op het overzichtskaartje: gestreepte lijn = grens van de getijmolens; gestippelde lijn = grens van de poldermolens; streep-stiplijn = grens van de waterradmolen.

rad —, niet op de brug, maar tussen de twee grachten, op een dwarsgracht. Mogelijk is deze molen verplaatst. Geen enkele kaart tekent de molen op de brug. Toevallig was hier een touwslagerij in de buurt. Het wiel daarvan zal het echter niet zijn, want er is een waterpoort links van het waterrad. De molen van het Hessenhuis werd verplaatst naar de Slyckpoort (zie 7).

5) Op de prachtige perkamenten kaart van 10 m lang van de Schelde van 1494-1504, gemaakt voor een proces over tolleren, staat bij een gebouw tussen Antwerpen en Hoboken, vlak aan de oever "watermolen".

6) In de Annalen van Papebrochius wordt een watermolen aan de Cisternebrug genoemd in 1324. Op de kaart van Overbeke, 1568, staat een watermolen op de brug tussen de Brouwersvliet en de Verwersruye (Pont de la Citerne, Pont des Accises), ook op die van 1678, in 1806 door Bouge nog als bezienswaardigheid genoemd. Volgens Thys herbouwd in 1822 en enkele jaren later afgebroken.

7) In 1572 bouwt de stad een watermolen bij de Pisternebrug. Deze staat echter reeds op een kaart van 1568 (Overbeke). Bouge noemt hem in 1806 "établi en cas de siège". Op een andere kaart staat "vliesmolen" met 3 raden.

De aandacht mag hier gevestigd worden op het interessante "waterhuis" (of brouwershuis) aan de Brouwersvliet. Dit was een paardenmolen, die het zoete water voor 24 brouwerijen met 40 emmers aan een ketting 70' hoger bracht. In 1553 gebouwd door Van Schoonbeke. Het water kwam door een leiding van boomstammen (nog te zien) uit de Herentalse vaart (zie kaart). In 1856 kwamen er pompen, in 1933 een gasmotor. De houwer bij de Rode poort was voor deze molen, die dus niets met het getij te maken had.

Het interieur is nog vrijwel intact en tegen entree te bezichtigen. Men ziet het rad, dat de paarden rondtrokken, en de ketting met emmers; boven is de vergaderzaal voor de bestuurders. (F. Clymans en J. Denucé, 1940, Het brouwershuis of waterhuis; 38 pp., afb.)

LANGS DE SCHELDE.

St. Niklaas.

Vóór 1236 is er reeds een molen afgebroken, want in een grensscheidingsdokument staat, in het Latijn: "kleine beek genaamd de Pumbeke... tot aan de brug, waar de

molen des heren Rykaart van Pumbeke gestaan heeft..." Op de kaart van Sanderus, 1644, staat een gebouw dwars over het water bij het kasteel Pumbeke; dit kan dus een nieuwe molen voorstellen, maar misschien op een andere plaats. Een derde molen werd in 1626 tegelijk met het kasteel Paddeschoot gebouwd (Bogaerde, Land van Waes, p. 57).

Kruibeke.

In een oorkonde van 1368 worden genoemd een "haven", "een spei" en een "watermolenveer".

Rupelmonde.

1516, oktrooi voor een watermolen. Eén helft daarvan is van de stad, de andere van de vorst. 1567 verbrand. 1602 verhuurd aan Pieter Vereecken "voorn. meulens bij donderblixem ofte eenige ander ongeweerde, dit god verhouden wille, verbrandt, bedorven ofte omgeworpen wierden, ...op te doen maecken tzyne coste...".

In 1614 worden afzonderlijk genoemd een tarwe-, rogge- en schorsmolen, maar dit moet alles in één molen gebeuren. Er waren buitendien 2 windmolens.

Deze watermolen is zeker een *getijmolen* en *werkt nog*, de enige die nog werkt in België. Het houten rad heeft een diameter van 8 m. In een charter van 1388 verplicht Philipp "filz du roy de France, duc de bourgoigne" de bewoners van Waasland om de grachten van het kasteel Rupelmonde schoon te houden (de sept ans en sept ans) en ook "un rivier ou estang emproz nostre dict chastel, appellé le Molenbroic". De molen is dus veel ouder dan het oktrooi. Thans is eigenaar Bruggraaf P. Vilain XIV.

Temse.

Opgericht in 1588. Staat op een gravure in Sanderus (1644). In 1881 eigendom van Senator Janssens-Smits. Gravure afgebeeld in Encyclopedie van Seyn.

Hamme.

In de 16e eeuw. Eén watermolen, 17 windmolens, 6 oliemolens.

Dendermonde.

4 watermolens (3 graan-, 1 oliemolen) werden 1669 van de wijk Nouborg (ca. 2 km ten W. van de stad) verplaatst naar Greffeningen. In 1853 werden deze afgebroken. Op de oude plaats waren wel geen getijmolens,

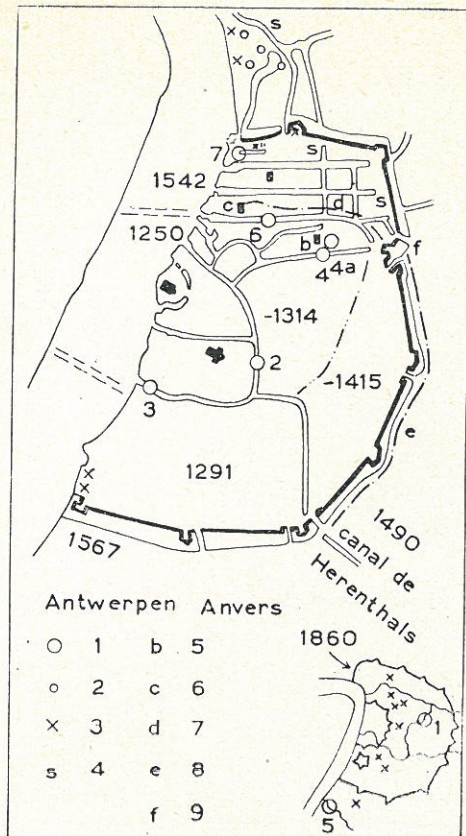

Fig. 2. Antwerpen.

- 1 getijmolen Nr. 1, 2, 3, 4, 4a, 6, 7.
- 2 vier poldermolens (1814).
- 3 windmolens; in het noorden een vol- en een zaagmolen
- 4 sluis
- 5 Hessenhuis
- 6 Waterhuis (rosmolen, later motor). Voor brouwerijen, nu museum; 1553
- 7 "stadsriool" 1567. Wateraanvoer voor brouwerijen
- 8 "brouwersriool" 1635. Wateraanvoer voor brouwerijen
- 9 houwer. Waterreservoir voor brouwerijen.

op de nieuwe, waar ze tussen de sluisen stonden, misschien wel (zie detailfiguren c en d). De afstand van de Schelde is hier slechts ca. 2 km. De schorsmolen aan de Torregracht wordt 1295 genoemd. "Dou moulin a essorche quant il meut soile mes sires a le moitiet de le mouture, a cette annee nen a riens". In 1337 geeft Ingelram, heer van Amboise en Dendermonde, de watermolen in erfenis aan Jan van Haghel en Hendrik Macharys. In 1384 behoort hij aan de brouwers. 1644 is hij "stads oliemolen". In 1773 wordt geprobeerd een papiermolen ervan te maken, door Struckx en Baron Helman de Termeeren; daarna is het een graanmolen (nog in 1866). Hij komt voor op de kaart in Sanderus.

Wichelen.

In 1539 gepacht met 4,5 bunder voor 10 pond groot; behoorde aan de heren van het dorp. Eind 18^e eeuw 200 pond groot.

Schellebelle.

In 1520 wordt genoemd een "watermeulen".

Wetteren.

Watermolen "ter Linden". In leen reeds oud. 1787 verkocht voor 1670 pond groot. wiss.

Melle.

Behoort van het begin der 16^e eeuw aan het klooster

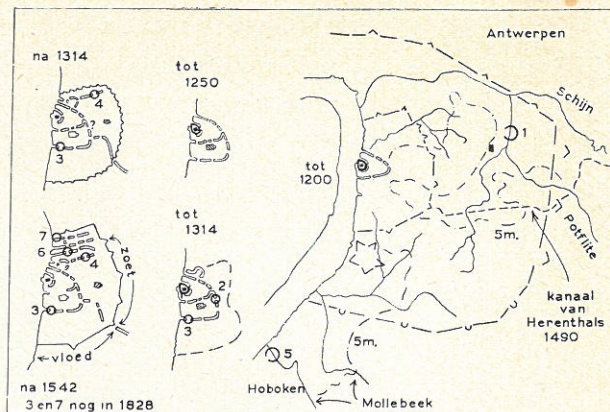

Fig. 3

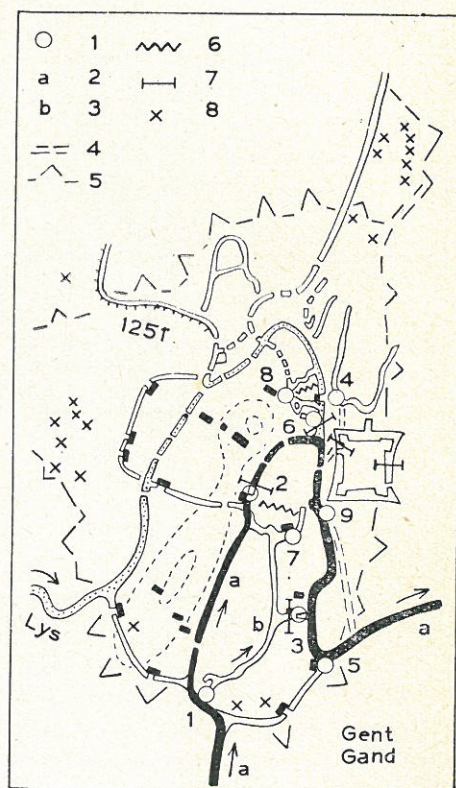

Fig. 4. Gent.

- 1 Waterradmolen (eb-molen?) Nr. 1-9
- 2 Schelde
- 3 Oude Schelde
- 4 Kanaal (de la Pêcherie)
- 5 Oude ommuring
- 6 Dijk van Brabant en Steendam (in het noorden)
- 7 Dam
- 8 Windmolens

Melle, tot 1786. Wordt publiek verkocht en is 1870 eigendom van Karel Verstraeten. "Joos Valcke en vrouw... aan het klooster... gegeven 100 ponden gr. waarvan de helft gebruyckt is tot oprichting van den watermeulen binnen Melle". Volgens Sanderus is er een graanmolen (1644); er wordt ook koper en metaal geslagen.

Potter schrijft, dat er in 1881 drie *getijmolens* in Vlaanderen waren. Hij bedoelt waarschijnlijk dat ze in werking waren; het kunnen die van Rupelmonde, Temse en Melle zijn geweest. In hoeverre andere, hierboven genoemde watermolens ook getijmolens waren is niet na te gaan, maar van sommige is het zeer waarschijnlijk.

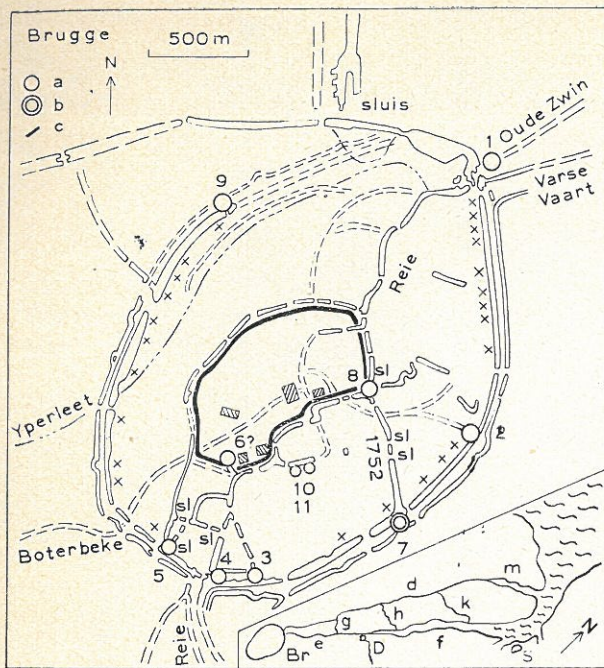

Fig. 5. Brugge.

a : waterradmolen ; b : wind- en watermolen ; c : oudste omwalling. Kruisje = windmolen, sl = sluis.
Op bijkaartje : D = Damme, S = Sluis, d : Oude Zwin, e : Reie, f : Zwin, g : Leugen-Zwin, h : 2^e Leugen-Zwin, k : Nieuwe Zwin, m : zeearm van het oude Zwin (naar De Smet).

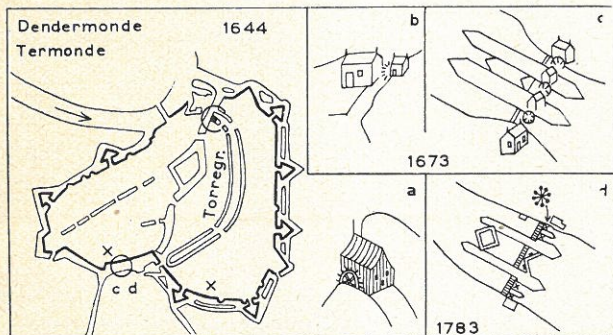

Fig. 6. Dendermonde.

a getijmolen aan de Torregracht, vergroot naar Sanderus (1644).
b getijmolen aan de Torregracht, vergroot van de manuskriptkaart in het museum te Dendermonde. 1673 A. Hendrix, bijgewerkt 1675. Peelman.
c "Sas Meulens" vergroot, op dezelfde kaart als b.
d "Sasmolens" naar een manuskriptkaart in het museum te Dendermonde. Segers 1783.

De watermolens ten Zuiden van de Schelde zijn overgenomen van de stafkaart (1930 en 1937, revisie 1952). In hoeverre deze nog werkzaam zijn heb ik niet nagegaan.

Een merkwaardig schilderij van een watermolen.

Lucas van Valkenborch, een bekend schilder, heeft een winterlandschap gemaakt met op de voorgrond een watermolen, die zeer waarschijnlijk een getijmolen voorstelt. Hij moet op de linker Scheldeoever staan, want op de achtergrond ziet men Antwerpen. Het schilderij is gemerkt, links beneden : 1575 LVV ; paneel 61 x 82,5 cm. Het stadsgezicht is vrij vaag, maar de enkele kerktorens zijn wel te herkennen. Het lijkt zeer veel op het panorama van Antwerpen, dat veel duidelijker is op zijn schilderij van een winterlandschap zonder watermolen, maar

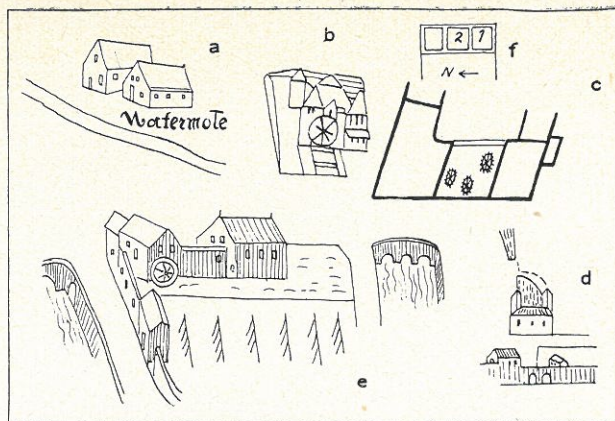

Fig. 7. Antwerpen. Nagetekend van verschillende kaarten.
a kaart van 10 m van de Schelde, 1504. Tussen Antwerpen en Hoboken.
b kaart van 1568 bij Pisternebrug vanuit het oosten.
c Vlieswatermolen bij Pisternebrug.
d Bij Pisternebrug vanuit het westen.
e Getijmolen bij het Hessenhuis, 1560 vanuit het oosten, op de voorgrond blekerij, later ook touwslagerij.
f Brouwersvliet. 1 en 2 : Spui.

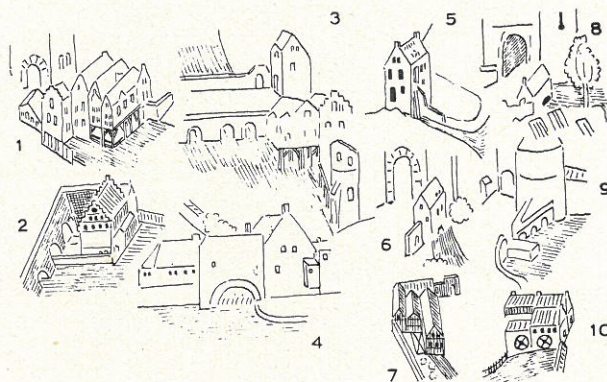

Fig. 8. Gent. Nagetekend van de kaart van 1534. Ware grootte nrs. 1, 3, 4, 5, 6, 8 ; kaart van Hondius ca. 1640, vergroot nrs. 2, 7, 9, 10.

- 1 en 2 Braemgaten
- 3 Vijfwintgaten
- 4 Paddegat
- 5 Ham
- 6 en 7 Schepenvisvijver
- 8 en 9 Keyzerpoort
- 10 St.Jacobus.

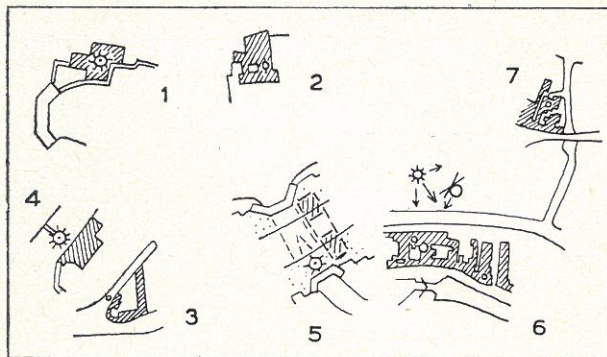

Fig. 9. Gent. Nagetekend van oude kaarten.
Nrs. 1, 2, 4, 5 vergroot.

- 1 en 2 Braemgaten (Vreese, Saurel, 1841)
- 3 en 4 Paddegat (Vreese)
- 5 Schepenvisvijver (Vreese)
- 6 en 7 onbekende (kaart van Saurel, 1841).

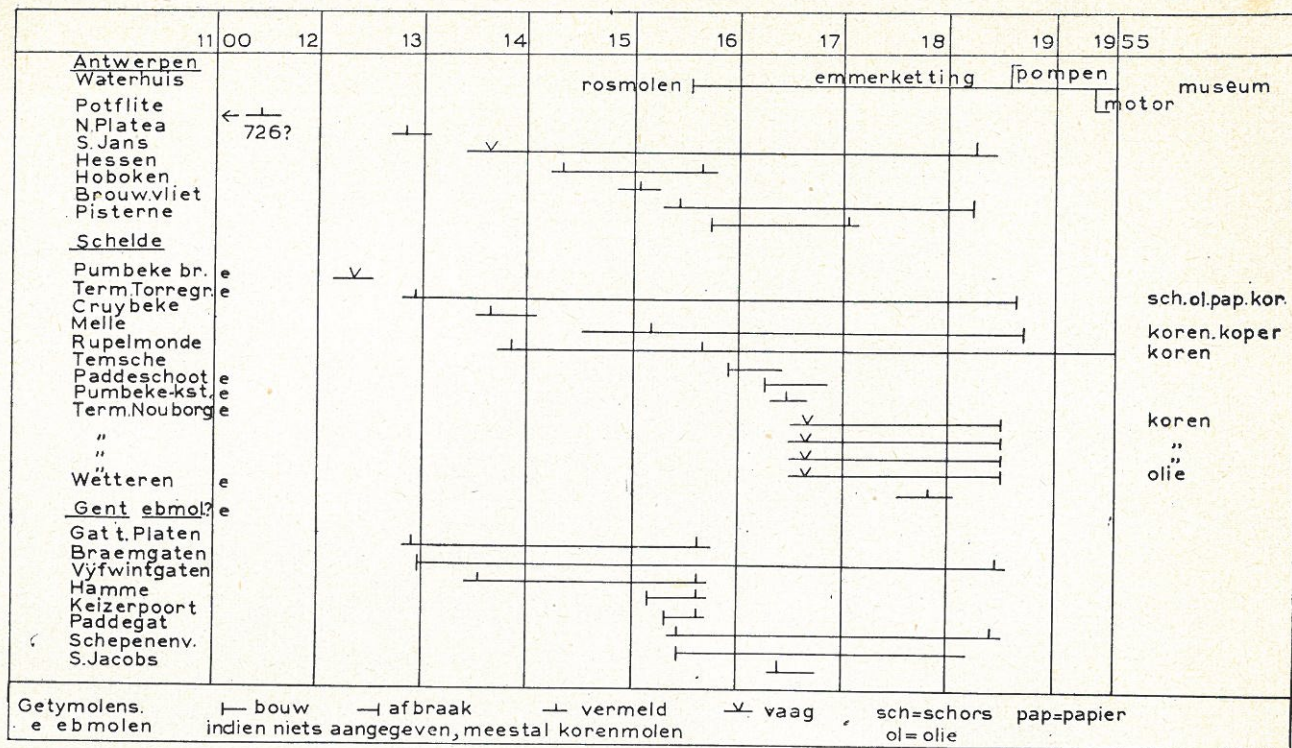

Fig. 10

ook vanaf de linker Scheldeoever, maar blijkbaar wat dichter bij de stad (van 1590, Frankfort, Stadel, Kunst-Inst.). Helaas is het eerste schilderij alleen bekend van een veiling van 1931 in Frankfort (Helbing). Een fotoreproductie is in het bezit van het Instituut voor Dokumentatie in Den Haag. Deze molen kan moeilijk die van Kruikeke voorstellen, daar de afstand van Antwerpen 7 km bedraagt. Het zou een onbekende getijmolen moeten zijn ongeveer bij Burcht, op 4 km afstand.

Gent.

Van Antwerpen naar Gent wordt het getij steeds geringer, zodat er in Gent nog slechts 1,5 m overblijft. In Gent kan de vloed vroeger hoger geweest zijn, doordat er minder aanslibbing was, maar toch ben ik niet zeker, of het getijmolens waren. De bodemdaling van 15 cm per eeuw zou echter doen veronderstellen dat de vloed nu hoger zou moeten komen. Verschillende oude gebouwen hebben een verdieping van 1,5 m onder de tegenwoordige bodem. Zo b.v. St. Bavo, St. Nicolaas, Steen van Gent de duivel, hetgeen wijst op een ophoging (of verzakking?). Men zou kunnen denken, dat de molens alleen door de rivierstroom liepen, maar dit schijnt toch niet het geval geweest te zijn. Er werden twee dammen gemaakt bij 8 en bij 2 (zie kaart) in de 13^e eeuw. Bij de tweede ligt de "Dyk van Brabant", bij de eerste de "Steendam". Andere stuwdammen werden gebouwd bij 3 en 6 en ten oosten van 6 (2 stuks). Het getij kwam dus niet hogerop. Het centrum van Gent ligt op een heuvel van 29 m. De Schelde vormt een lus in de vlakten Oosten ervan. De 8 molens liggen alle in dit gedeelte. Twee liggen er aan de "oude Schelde". Die van Braemgaten heeft het langst bestaan, van 1297 tot minstens 1841. Die van Vijfwintgaten, een stadsmolen, minstens van 1352 tot 1563. Die van 't Paddegat minstens van 1534-1840. Er waren een korenmolen, volmolen, slijpmolen en papiermolen. Enige partikuliere molens lagen aan de Pécherie (zie 9). Van die van de Vijfwintgaten bestaan 2 documenten. Gelukkig heeft het museum Plantijn te Antwerpen een kaart van 1534, waar er 6 goed opstaan, terwijl er op de kaart van Hondius van ± 1640 5 voorkomen. Van de eerste kaart bestaat er een gekleurde reproductie.

Clapschiete: Platen? St. Pietersdorp. 1291.

Braemgaten: Stadskorenmolen 1550 "voor eb en vloed", tot 1874, 1655 vernieuwd, 3 radereen naast elkaar. Roggemolen, Moutmolen, Hoeckmolen, Waelinne.

Vijfwintgaten: Stadsvolmolen (schors, mout, 1352 verboden voor graan).

Bij Vijfwintgaten: Moutmolen.

Bij Vijfwintgaten: 1551 Stadsgort. en volmolen (1562); behoorde eerst aan 2 Italianen.

Paddegat: Stadsvolmolen, tot nog enkele jaren voor 1883.

Schepenenvijver: 1368, 1434 slijpmolen, 40 x 22', kanaal 2,5'; 1552 volmolen ("Stads; kleyne"), 1814 papiermolen.

Brugge.

Hoewel het Zwin in het begin van de 12^e eeuw tot aan de stad kwam om dan verder naar het westen weer in de zee uit te monden, en dus getijmolens mogelijk waren, vermoed ik toch dat de watermolens alleen bij eb werkten. (Damme ontstond pas in 1180). Er werd dan dus niet bij vloed een reservoir gevuld. De heer Devyt, molenkenner uit Brugge, meent ook, dat er geen getijmolens geweest zijn.

In 1213 wordt het Reie tussen Brugge en Damme voor het eerst genoemd. De verbinding van Damme naar Sluis is van ca. 1550, de "Varsche Vaart" (het oude Zwin heet dan "Zoute Vaart"). Op oude kaarten is hier echter nog open water. Het getij zal dus nooit langs deze weg tot Brugge gekomen zijn. Het oude Zwin kan als afvoer dienst hebben blijven doen.

Daar er nergens een duidelijk overzicht van de watermolens gepubliceerd is, geef ik hier een lijstje, aangevuld met gegevens die ik ontving van de stadsarchivaris, de heer R. A. Parmentier. Van belang zijn vooral de kaarten van Deventer (1560) en G. Geerardts (1562). Het eerst wordt een watermolen genoemd in 1127 (nr. 8), de laatst gebouwde is nr. 9 in 1771; herbouwd werd nr. 2 in 1878, nr. 3 werd verhoogd in 1900; dit is het laatste jaar dat er een molen genoemd werd.

1. Dampoort, niet op de kaart van Geerardts. Gedetailleerde gekleurde tekening, ook van het inwendige; reproductie in Roosbroeck. Gesch. Vlaand. 1936, III, p. 300, 312 en M. Letts. Bruges 1926. Volgens tekening graan- en oliemolen. 2^e helft 15^e eeuw.

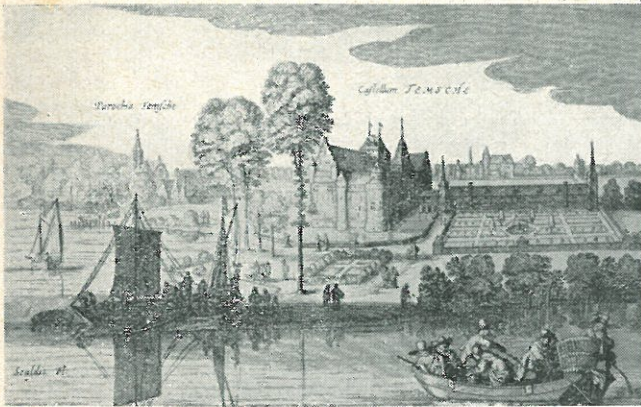

Fig. 11. Temse. Uit Sanderus, Flandria ill., 1644.
Links waterrad.

2. Bij Volderstraat. Pourmolen. Gebouwd 1585 (nu infanteriekazerne), herbouwd 1878.
3. Bij Minnewater (en Cath. poort). "Hongersnoodmolen". Kaart Geerardts. Genoemd 1291, repar. 1411, herbouwd 1481 (= Casteel muelne), restaur. 1882, "surélévée" = verhoogd, 1900.
4. In de Oostoren van de Minnewatertoren. Gebouwd 1401. In de kelders een volmolen, gebouwd 1665. In 1785 ijskelder. Nu nog te huur.
5. (Coegat) van de Wyngaerde. 1305; Capucynenreijtje. Oliemolen. Op cartouche "1638". Wapen van Everard Trystram (windmolen? volgens Devyt).
6. St. Jan Hospitaal. In bezit hiervan in 13^e eeuw. Kaart van Geerardts.
7. Bij Coupure. Windmolen op de watermolen. Oliemolen. 18^e eeuw. Afgebroken 1820. Afbeelding in Ronse, Windmolens 1934.
8. Molenbrug. "Oude Meulen" 1127 herbouwd, genoemd 1334, 1369.
9. Swynsdau-molen. Oost van de Ezelpoort. Gebouwd 1771, tussen twee vesten. Sebastiaan Wynsdouw.
10. Groeningervaartje. Volmolen? en korenmolen?
11. Groeningervaartje. Volmolen. Heindryck van Durste (1581-1587).

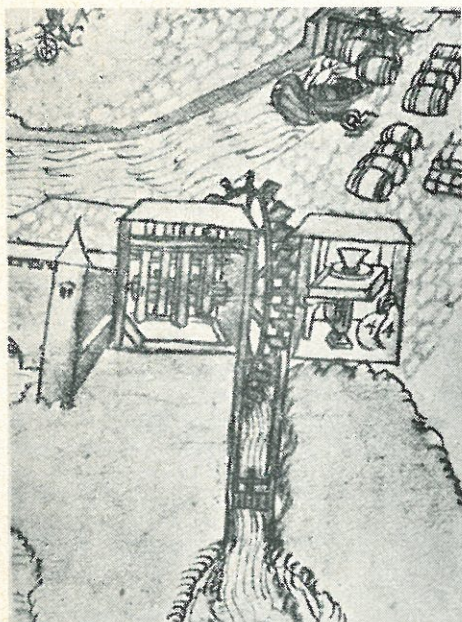

Fig. 13. Molen N° 1 bij Dampoort. Links stampers, zeer waarschijnlijk oliemolen; rechts meelmolen; 2° helft 15e eeuw. Uit Roosbroeck, Geschiedenis van Vlaanderen, III, p. 312.

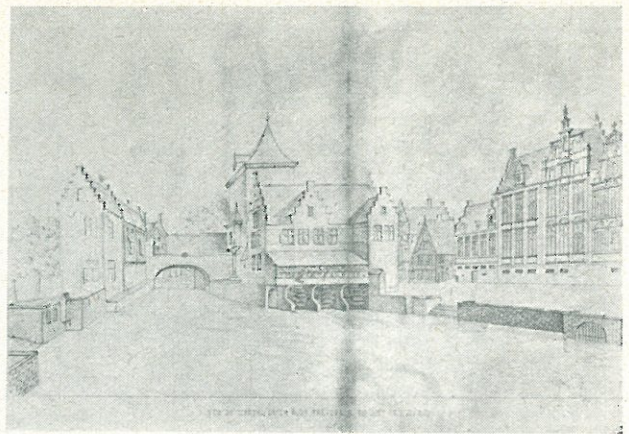

Fig. 12. Gent. "Hôtel de la cour prévotale". Molen van Braemgaten? — Uit v. Lokeren, Ab. St. Bavo 1855 (bibl. Rijksarchief Den Haag).

Overzichtskaart.

De watermolens ten zuiden van de Schelde werden ingetekend naar de stafkaart (1 : 40 000, bijgewerkt in 1952).

De molens bij Bruinbeek (niet op stafkaart) en Kalverhaag heb ik in 1954 in werking gezien. De eerste zou van vóór 1100 zijn, vermeld in 1400: "huis bij de watermolen". Het rad werd gebruikt tot 1937, thans een turbine. Men ziet nog een onderslagrad van 50 cm en een breder overslagrad, Graanmalerij met kollergang en olielagerij, 's zomers helpt een motor. De tweede was vroeger ook oliemolen, nu graanmolen en houtzagerij; sinds ca. 1920 2 turbines en een motor.

Getij- en watermolens in Vlaanderen. (kursief is het bouwjaar)

Antwerpen.

- 1146 Potflite — 726?, 1155. Beekje ten oosten van de stad.
- 1281 Nova Platea = nieuwstraat.
- 14^e eeuw. St. Jansbrug — Op kaart van 1828.
- 1433 Hessenbrug — Stadsmolen, op kaart van 1565.
- 1504 Hoboken — Op perkamenten kaart van 10 m van W. Schelde (Arch. Antwerpen).
- 1543 Brouwersvliet — Herbouwd 1822; op kaart van 1828; afgebroken kort na 1822.
- 1572 Pisternebrug — Op kaart van 1568 (Overbeke); op kaart van Seutter na 1701.

Langs de Schelde.

- 1368 Kruibeke — Zeer waarschijnlijk getymolen, gebouw tot ca. 1950.

Fig. 14. Lucas Van Valckenborch. Paneel 61 x 82,5 cm. Links beneden gemerkt: 1575 L VV. Op achtergrond Antwerpen. — Veiling 1931, Frankfurt a.M., Helbing.

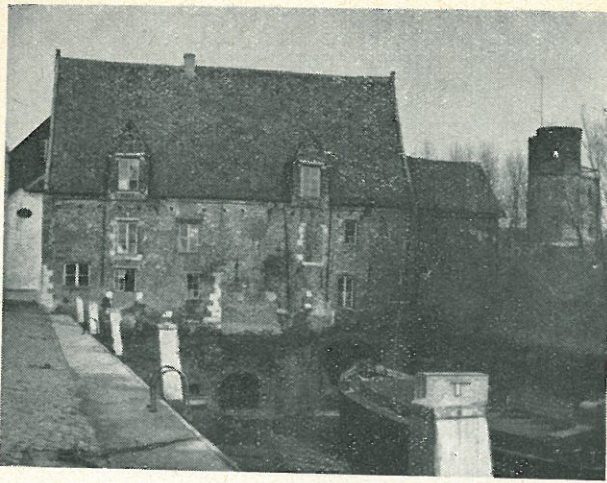

Fig. 15. Getijkorenmolen te Rupelmonde. Nog in werking; door de oorlog beschadigd.

- 1575 ? — Op linker oever, iets ten zuiden van Antwerpen, op schilderij van L. van Valkenborch, waarschijnlijk getijmolen.
- v. 1236 St. Niklaas — Bij de brug over de Pumbeke.
- ? St. Niklaas — Op kaart in Sanderus (kasteel Pumbeke).
- 1626 St. Niklaas — Bij kasteel Paddeschoot. begin 16^e eeuw. Melle — 1870, kopermolen.
- 1516 Rupelmonde — Getijkorenmolen, 4 stenen. *Nog in werking.*
- 1520 Schellebelle.
- 1539 Wichelen.
- 1588 Temse — 1881 Koren. Afbeelding in Sanderus. 16^e eeuw. Hamme.
- 1295 Dendermonde — Torregracht. Stadsmolen, getijmolen. Mout, schors, later papier, graan (1866).
- v. 1669 Dendermonde — Wijk Nouborg, verplaatst 1669 naar Greffeningen tussen de sluisen. Afgebroken 1853.
- Oud Wetteren 1787.
- Gent (zeer waarschijnlijk "ebmolens").
- 1291 Gat ter Platen — Kaart van van Deventer ca. 1560.
- 1297 Braemgaten — Op kaart Saurel 1841. Koren. Van Deventer. ca. 1560. Heins 1290 (?), afb. Lokeren. St. Bavo (1855), 3 raderen.
- 1352 Vijfwintgaten — Dokum. 1352, 1563. Stadsvolmolen. Van Deventer ca. 1560.
- 1514 Ham — Slijpmolen. Van Deventer ca. 1560.
- 1527 Keizerpoort — Papiermolen. Van Deventer ca. 1560.

- 1534 ? Paddegat — Volmolen. Kaart Pellizaro 1840. Van Deventer ca. 1560. Heins 1778.
- 1534 Schepenenvijver — Volmolen. Kaart 1640. Van Deventer ca. 1560. Kaart Vreese 18... ?
- ca. 1640 Bij St. Jacobs — Kaart Hondius. 2 raderen.
- ? La Pêcherie — Meerdere partikuliere (Heins).

BELANGRIJKE LITERATUUR.

Antwerpen.

- Torfs M. L. 1870 : Agrandissement et fort. d'Anvers. Acad. Arch. Belg.
- Génard p. 1888 : Anvers à travers les âges. Kaarten
- Delen A. z. jaar : Icon. van Antwerpen.
- Dénucé J. 1930 : Loop van de Schelde. Reproductie van de kaart van 10 m.
- Prims F. : Antwerpiensia. 1931.
- Lattin A. de 1936 : Doorheen oud Antwerpen.
- Prims F. 1949 : Geschiedenis van Antwerpen.

Gent.

- Deventer J. van. — 1560 ? Tekst bij reproductie van zijn kaarten.
- Heins M. 1904 : Petite histoire de Gand.

Brugge.

- Gilliodts van Severen L. 1883-5 : Invent. d. arch. de la ville de Bruges.
- Gilliodts van Severen L. ? : Cartilaire de l'Estaple de Bruges.
- Van de Velde A. 1900 : Een nieuw bouwkundig juweel. Kunst. p. 89-91 afb. Hongersnoodmolen.
- Duclos A. J. 1910 : Bruges, histoire et souvenirs.
- Amercyck J. 1953 : Ontstaan en evolutie van het Zwin in België. Nat. Wet. Tijd. p. 99.
- Tavernier 1954 : La plaine flamande. Geologie en Mijnbouw, p. 202.

Dendermonde.

- Lindanus D. 16162 : De Teneraemonda.
- Maestertius J. 1646 : Beschrijving van Dendermonde.
- de Vlaminck A. 1864-79 : Stad en heerlijkheid van Dendermonde.
- In het museum van Dendermonde een manuskriptkaart van 1673 door A. Hendricx, bijgewerkt 1674-5 door Peelman, en een kaart van 1783 Segers.

Langs de Schelde.

- Sanderus A. 1644 : Flandria illustrata.
- Potter F. de en J. Broeckaert 1864-1902 : Geschiedenis gemeenten Oost-Vlaanderen. 23 dln.
- Over getijmolens in Suriname schreef ik in de West-Indische Gids, maart 1955, p. 219-225, 9 fig.

REGLEMENT V.I.V. - STUDENTENPRIJZEN.

Beurt 1956 : GENT.

Art. 1. — De V.I.V. sticht twee prijzen tot bekroning van het eindejaarswerk der Vlaamse studenten van de Universiteiten Gent en Leuven. Zij dragen de naam van V.I.V.-Studentenprijzen en bestaan elk in een geldsom groot FB 2500,-. De ene prijs betreft een eindejaarswerk verband houdende met de techniek en/of de toegepaste wetenschappen en de andere betreft een eindejaarswerk verband houdende met de zuivere wetenschappen, die de techniek en/of de toegepaste wetenschappen ten grondslag liggen.

Art. 2. — De beide prijzen worden om het jaar uitgereikt, beurtelings aan afgestudeerden van de universiteiten van Leuven en Gent.

Voor de beoordeling door de jury komen de werken der laatste twee uitgekomen jaren in aanmerking.

De jury bepaalt tot welke categorie de eindejaarswerken behoren : a) techniek en/of toegepaste technische wetenschappen ; b) zuivere wetenschappen, die en/of de toegepaste wetenschappen te grondslag liggen. Om in aan-

merking te komen voor bekroning moet een werk ten minste 14/20 (1) behaald hebben.

Art. 3. — De V.I.V.-Studentenprijs werd voor het eerst uitgereikt in 1942. Bij deze gelegenheid werd de universaliteit, die in aanmerking moest komen, bij uitzondering door het lot aangewezen. In 1956 komt Gent aan de beurt voor de eindejaarswerken over 1954 en 1955.

Art. 4. — De werken worden tot 31 december 1956 ingewacht op de V.I.V.-Zetel onder vermelding "Werk voor de V.I.V.-Studentenprijzen 1956".

Art. 5. — De werken worden beoordeeld door een jury bestaande uit minimum 5 leden, aangeduid door het V.I.V.-Hoofdbestuur. Deze leden zijn : De Algemeen Voorzitter, tevens voorzitter van de jury ; minimum twee professoren van elk der betreffende universiteiten. De professoren kunnen zich laten vervangen door andere leden van de Vereniging.

Art. 6. — De prijzen worden toegekend bij eenvoudige meerderheid van stemmen. Afwezige leden der jury kunnen schriftelijk stemmen. De jury wordt bijeengeroepen door de voorzitter.

Art. 7. — De mededingers moeten ingeschreven stu-